

Bakó Botond

Éltető hagyományok

Nagy Lajos (1838–1914)

a Bethlen Kollégium példaértékű tanítóképzős tanára

„Mindenki tegye meg, amire hivatott.”
Platón

Amennyiben élete hajnalán egy mai fiatal nem talál rá a számára eligazító igazi eszményképekre, érdemes-e a múltban keresgélnie? A Bethlen Kollégiumban értékes örökség várja, ha képes lefejtetni az életműről a századok által rárakodott mázt. Örök érvényű „kincsekre” is lelhet, amelyek alakíthatják jellemét, csiszolhatják fejlődését. A Kollégium kapuján belépve az első szemléltető táblák egyikén Kőrösi Csoma Sándor, a Kollégiumból elindult nagy világvándor és tudós útja látható. Ki ne ismerné a nevét ebben az iskolában? Nem tudhatjuk, hányan választották példaképnek, de az biztos, hogy ma is sokan emlegetik. 1984-ben egy bátor tanárnő enyedi, valamint torockói diákok segítségével alkotta meg a Kőrösi útját szemléltető táblát, amely a 200 éves születési évforduló alkalmából (1784–1842) készült. „Ki mit tud?” versenyt is szerveztek az akkori hatóságok élénk rosszallása közepette. Őseinket felkutatni vágyó vándorlása és munkássága ma is izzásban tartja az írók fantáziáját. [1] Példa erre a 2014-ben megjelent csodálatos könyv harmadik kiadása: Dr. Kubassek János: *A Himalája magyar remetéje*, amelynek hátsó borítólapján, a széljegyzetben olvasható: „A szegény székeley család fia olyan gazdag szellemi örökséget hagyott ránk, amely ma is népeket és kultúrákat köt össze. A legnagyobb magyar világvándor küzdelmei és életpéldája a bétköznapokban is ösztönző erőforrást jelentenek.” [11] Példája ma is fényesen csillog, de a nagy múltú kollégiumnak akadnak mellette homályba rekedt, de szintén példaértékű életművet képviselő alakjai is, akiknek évfordulós megemlékezései jó alkalmak a megismertetésre.

Száz éve halt meg Nagy Lajos (1914), a Kollégium tanítóképzős tanára, aki hűséges volt eszményeihez, szülőföldjéhez, iskolájához és hivatásához. Életének nagy részét diákként, majd tanárként a Bethlen Kollégiumban töltötte. A pedagógus pályát komolyan vette, és tudatosan készült rá. Sok más diáktársával a XIX. század közepétől kezdve járta be azt az utat, amely a Székelyföldön kezdődött, helyi iskolákban folytatódott, majd az akkor vezető erdélyi iskolának számító Kollégiumban fejeződött be. Magánnevelői állások révén is készült az életre, majd a sors megadta neki az egyetemjárás (peregrinatio academica) nyugat-európai tapasztalatát. Hamarosan visszakerült a Kollégiumba, ahol tanárként megbecsült vezetői funkciókkal bízták meg.

Kollégiumi hagyományok és hagyatékok

Mielőtt Nagy Lajos életét megismertetjük, olyan szellemi hagyományokról ejtünk szót, amelyeket az évszázadok szültek. Ezek éltető sugárként viszik tovább a tudást, a kialakult szokásokat, emlékeket. Szellemi örökségéhez tartoznak az iskola történetéről, szinte minden században megjelent összefoglaló könyvek és „fehér foltokat” feltáró rövidebb lélegzetű írások. Ezekben szerepelnek olyan kiemelkedő személyiségek, akiknek érdeme, hogy életükből, tehetségükből sokat áldoztak iskolájukra. A régiek közül Bojti Veres Gáspár, az udvari történetíró neve emelkedik ki, aki 1628-ban tett németországi útja során rávette Herbonból Johann Heinrich Alstedius, Heidelbergből Johann Heinrich Bisterfeldet és Ludwig Philip Piscatort, hogy a következő két és fél évtizedben szilárd intézménnyé, „a tudomány hajlékává” fejlesszék Bethlen akadémiáját. A későbbiek (XIX. sz.) közül kiemeljük P. Szathmáry Károly kútúnó, ma is gyakran használt munkáját, sok kimagasló névvel, példaképpel a lapjain. [14] Az újabbak közül (XX. sz.) említésre méltó Bakó Béla enyedi tanítóképzős vendiák, a Bolyai Tudományegyetem pedagógiai előadó tanárának 1977-ben megjelent cikke. [1] Király László nagyenyedi tanár így ír erről az érdekes és újszerű véleményről, amelyre talán a kutatók nem eléggé figyeltek oda: „1622 tehát századokra kiható, európai szellemű iskolapolitika kezdetét jelenti, de mint oktatási intézménynek a gyökerei sokkal mélyebbre nyúlnak vissza.” [10] Váró Ferenc iskolatörténetében is hasonló következtetésre jut. [16] Ebben a történetben az „akadémia-alapító” fejedelem alakja, századokra kiható eszméje válik modellértékűvé. Mérszáros István – korunk legnagyobb magyar iskolatörténet írója – kronologikus könyvében az 1622-es dátumról így ír: „1622-ben az erdélyi országgyűlés törvényt hozott a gyulafehérvári református háromtagozatos iskola akadémiává fejlesztéséről. Ez 1629-ben következett be.” [12] 1896-ban a millennium tiszteletére jelent meg egy iskolatörténeti munka, amely felöleli az első világháborútól kezdődő időszakot egészen a századfordulóig. A nevek felsorolása után jeles kollégiumi személyiségek rövid életrajza következik, például a Nagy Lajosé. [6] A 2013-ban megjelent *Áprily-esték emlékkönyv* a „Nagy idők – nagy emberek” témakörben Apáczai Csere Jánosról, Elekes Károlyról, Elekes Viktorról, Benkő Józsefről, Csató Jánosról, valamint Nemes Jánosról mutat be tartalmas összefoglalókat. Ők mind példaértékű alakjai voltak a Kollégiumnak, illetve a városnak. [2]

Az elhunyt kollégiumi nagyságok hagyatékát a hozzátartozók a Kollégium épületében működő Református Bethlen Dokumentációs Könyvtárnak ajándékozták. Ezek különböző eredeti dokumentumokat (életrajzokat, beszédeket, képeket) és sok érdekes részletet őriztek meg az elhunytól. Nagy Lajos hagyatékát felesége, Nagy Lajosné adta át. Ez tartalmazza Fejes Áron emlékbeszédét (1915), az évnvítő (1894–1903) és az évrzáró beszédeit (1897–1904), a papi szigorlatot kiállított teológusok írásbeli dolgozatait (1863), valamint a főiskolai

lélektani és pedagógiai jegyzeteit. Ezenkívül az iskolatörténeti kutatásokban örök kútforrások maradnak a *Kollégium értesítői*, amelyek a kései olvasó, kutató számára fontos dokumentumok. A hűséges és tevékeny vendiák, Kertész József életművében Fejes Áron emlékbeszéde [5] és saját élményei alapján ír Nagy Lajosról.

Az életút állomásai

Háromszéki bölcsőhely, enyedi évek és nyugati egyetemjárás (1831–1873)

Nagy Lajos 1838. augusztus 17-én látta meg a napvilágot Sepsiszentkirályon, Háromszék megyében, ahol elemi iskoláit is végezte. Székely huszár családból származott, és ennek köszönhető, hogy nagybátyja, Nagy Ferenc hatására kezdetben katonai jelegű, ún. „normál iskolába” [8] járatták, amit a szabadságharc miatt két évig megszakít. Ezután egy jurátus papjelölt verbuváló szavaira hallgat, és elmegy a pusztítás utáni újrakezdés nehézségeivel küszködő, sirmalmas állapotban levő, meglehetősen néptelenné vált Bethlen Kollégiumba. [9] Abba az intézménybe, amelyben a Habsburg-önkényuralom idején Wolgemuth báró katonai kormányzó, császári tábornok 1850. évi rendeletében csak egy elemi iskola megnyitását engedélyezte. Ez persze rövidesen a Kollégium megerősödésével egészen másképpen alakult, és így elhatározásának engedve Nagy Lajos hosszú időt töltött és magasabb szintű tanulmányokat is folytatott választott iskolájában. 1852-ben iratkozott be a főgimnáziumba, és ösztöndíjas tanulóként kezdte meg tanulmányait. Hamarosan osztályelsővé vált, elmélyült a klasszikus nyelvek tanulmányozásában, de a német és angol nyelv ismeretében is szépen haladt. [8]

Az akkoriban 230 éves (1622–1852) ősi Kollégium, ha épületeiben, könyvtárában, gyűjteményeiben tönkre is ment, de szellemében megőrizte az ősi hagyományokat. Ez a szellem erősítette azoknak a tanároknak – Vajna Antalnak és Incze Dánielnek –, valamint társaiknak az áldozatos munkáját, akik csaknem a poraiból építették újra Erdély egyik legjelentősebb iskoláját. A feltámadt Kollégiumban nem lehetett könnyű a diák Nagy Lajos élete, ennek ellenére érezte, hogy a helyére került. Észreveszi az órán kívüli lehetőségeket, és bennlakó diákként bekapcsolódik az önképzőköri tevékenységekbe. Az ifjúsági összejöveteleken testet és lelket vidámító játékokban vesz részt, és jó éneklő képességével szórakoztatja társait.

1860-ban sikeresen érettségizik, majd a teológiára előkészítő egyéves tanfolyamnak lesz a hallgatója. Ezután két éven keresztül jogi, majd újabb két éven át teológiai tanulmányokat folytat, és 1861–1865 között mindkét szakot kitűnő eredménnyel végzi el. Miközben főiskolai tanulmányait végzi, nevelői állást is vállal Zeyk Miklós tanár özvegyének négy fia mellett. Itt ismerkedik meg a svájci származású fiatal nyelvmesterrel – Beausire-rel –, akitől elsajátítja a francia nyelvet. [9] Teológusként a főgimnázium ötödik osztályában kiegészítő tanítóként magyart, latint, görög nyelvet és irodalmat tanít. A papi végzettség birtokában rábízják a VI. gimnáziumi osztály vezetését is. Ekkor a korszellemnek megfelelően, külföldi egyetemeken szerette volna folytatni tanulmányait (1866), de Gáspár János és Kasza Dániel tanárok ajánlatára újabb nevelői állást vállal, midőn ifjabb Teleky Domokos grófnak lesz az oktatója. Neveltje sikeresen érettségizik, és jogi hallgató lesz. Mentorkodás közben Nagy Lajos tovább tökéletesíti modern nyelvi tudását, így felkészülten vághat neki az „egyetemjárásnak”.

„Az életpálya vizsgálatakor azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a külföldi akadémiai és egyetemi tanulmányok nem »világmegváltó« tettek megvalósítására óhajtották előkészíteni az erdélyi diákokat, sokkal szerényebb feladatok teljesítésére kívántak »szellemi batyut«, indítékot adni”. [13] Az erdélyi egyetemjáró diákok száma alapján összeállított, 29 helységet képviselő sorrendben Nagyenyed a 69 diákjával a kilencedik helyen szerepel. A peregrinus diáknévsorban Nagy Lajos neve nem szerepel, hiszen ő kívül került a vizsgálatok időszakán (1701–1849). Ennek ellenére a peregrinációs könyv általános megállapításai egyaránt érvényesek rá és korára. Nagy Lajos tehát a kor szelleméhez igazodik, amikor erre az útra tér, és két alkalommal tett négyhónapos egyetemjárása folyamán megfordul Ausztriában, Németországban, Hollandiában, Angliában, majd Franciaországban és Svájcban is, ahol külföldi főiskolákat és egyetemeket látogat. 1871–73 között Jénában és Lipcsében kiváló tanárok előadásait hallgatja (pl. a filológusok közül Nipperdey, Bursian, Curtius, Ritschl, a filozófusok közül Fortlage, Kuno Fischer, a pedagógusok közül Stoy, Ziller). Ezzel teljeseedik ki és érik meg tudása és alkalmassága a tanári pálya méltó betöltésére.

Tanítás református iskolákban (1873–1907)

Hazatérése után több mint három évtizedig tanít. 1873-tól a kunszentmiklósi hatosztályos református gimnáziumban magyar és latin nyelvet, valamint irodalmat oktat. [9] Három év múltán a Bethlen Kollégiumba, volt diákiskolájába kap meghívást a Vajna Antal halálával megüresedő klasszika-filológia és pedagógiai tanszékre helyettes tanári minőségben. [14] Nem sokat gondolkodott, elfogadta a meghívást és visszatért Erdélybe, kedves ifjúkora színhelyére, ahol a gimnáziumban latint, a tanítóképzőben és a teológián pedagógiai tárgyakat tanított. [9]

1877-től átveszi a tanítóképző intézet igazgatását. 1879-ben egyházkerületi közgyűlésen választják meg „rendes tanárnak” a klasszika-filológia és a pedagógia szakra. Tanszékét (katedráját) a hagyományoknak megfelelően székfoglaló beszédével foglalja el, amelynek témája: *Az erkölcsi nevelés természetszerű útja*. 1882-ben kinevezik a tanítóképző és az elemi iskola állandó igazgatójának. [7] Gyors haladása a kollégiumi karrier útján nem véletlen, hiszen már diákként bizonyított, tehát jól ismerték képességeit, számon tartották, majd az alkalmas pillanatban hívták meg. Jelentős munkásságot fejtett ki, hogy a tanítóképzés színvonalát emelje. A korszak tanítóképzésének jelentős egyénisége lesz. Az ő idejében, pontosabban 1893-ban iratkoznak be az első leánytanulók, kezdetben magántanulóként tanítóképzői vizsgára.

Nagy Lajos célja a tanítóképzésben az igazi „népnevelő” tanítók megformálása. *„...azt akarta, hogy az intézetből kikerült tanítók igazi népnevelőké váljanak, akik nemcsak az iskola falain belül, hanem azon kívül is a nép körében is áldásos tevékenységet fejtsenek ki, nem elégszenek meg pusztán az iskolai munka elvégzésével, hanem oda állnak a nép élére s vezérei lesznek a nép anyagi, szellemi és erkölcsi érdekeinek, fejlődésének (...) ide belső elhívás is szükséges.* Ennek szellemében arra törekedett, hogy lelkesedést váltson ki a tanítóképzősökben hivatásuk és szeretett pályájuk iránt. Tanítványai közül sokan igazi „tanítómesterekké” váltak. A háromosztályú „tanfolyamot” négy évfolyamúvá fejlesztí, megszünteti az összevonásos tanítási rendszert. A tanítóképző tantervét két ízben is átdolgozza, a gyakorlati kiképzés érdekében a négyosztályú osztott iskola mellett megszervezi az osztatlan elemi iskolát. [16] Fejes Áron emlékbeszédében azt is őszintén megemlíti, hogy Nagy Lajos minden elképzelését a tanítóképzés területén nem tudta megvalósítani, de kétségtelen érdeme hogy kiemelte az enyedi tanítóképzőt kezdetleges állapotából, önállóvá tette, és jogi helyzetét a Kollégiumhoz egyházkerületi végzéssel szabályozta. [7]

Nagy Lajos az órán kívüli tevékenységek területén is igen aktívnak és eredményesnek bizonyult. Mint felügyelő tanár átveszi és szervezi a tanítóképzősök önképzőkori tevékenységének irányítását. „E falak nélküli iskolában” nem volt sem tananyagsúlykolás, sem idegborzoló kérdeztetés, de volt kellő motiváció a tanulásra. A tanítóképzős tanulók ún. „önkéntes tevékenységei” között szerepel a magántanítás, a szobafelügyelet, a legatio és a dalkar is. A nagyobb, érettebb tanulók így váltak „gondozóivá” a kisebbeknek, amivel a fenntartásukhoz szükséges anyagiakat is megszerezhették. A századforduló évében (1899–1900) először történik említés a Gáspár János nevet viselő önképzőkorról, amelynek irányításában Nagy Lajos vezető szerepet vállalt. Ugyanitt említés történik az önképzőkori vagyonról is, amelynek sajátossága, hogy a dalkari alappal egyesítették, és így komolyabb összegek felett rendelkezhetett. Tevékenysége idején a tanítóképzős önképzőkörben javul a pályázati témák minősége. Egyik nevelés-tani pályázaton a következő témával jelentkezett egy tanítóképzős: „Hogyan

nevelte Rousseau Emilt?” A bemutatott témák változatosabbakká és érdekesebbekké váltak, később kiterjedtek a neveléstan mellett az irodalomtörténet és a természetrajz területeire is. Az önképzés során különleges lecketerveket is lehetett készíteni, például 1898–99-ben az egyik tanítóképzős lecketervének címe így hangzott: *Nagyenyed leírása és ismertetése az elemi iskola második osztályában*. Az évi értesítők adatai szerint az 1885–86-os iskolai évben a Nagy Lajos által irányított önképzőkör 14 ülést tartott, amelynek témái nevelés, lélektani és módszertani értekezések, költemények, próbatanítások, imák, egyházi beszédek, szavalatok, viták voltak. [16] Ugyanebben az évben a képző ifjúsága 160 forinttal az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) alapító tagjai sorába lépett. Az önképzőkör áldásos tevékenysége Nagy Lajos rektorprofesszorsága alatt is folytatódott (1894–1904).

Életének vezérfonalai

Hősünknek volt néhány olyan életelve, amelyhez következetesen ragaszkodott.

A **nemzeti eszme**, amely a XIX. században és a századforduló idején is meghatározó volt, őt is áthatotta. Diákiskolája és később munkahelye, a Bethlen Kollégium a hagyományokra épülő erősen nemzeti szellemű iskola volt, amelyben (...) „*a nagy magyar tudós professzornak, Apáczáinak tüzes lelke megihlették az ő lelkét is, elkötelezték őt arra, hogy a nemzeti ügy szolgálatába álljon.*” Ez a vezérlő eszme egész munkásságát, tanítási óráit is áthatotta, és soha egy pillanatra sem tagadta meg.

Az **elhivatottság** a tanári hivatás iránt komoly és mély meggyőződése volt életének. Nagyra becsülte a tanári pályát. „*Azt az elvet vallja és képviseli, hogy az iskolában minden a tanáron fordul meg, ha a tanár jó s kellő szakképzettséggel rendelkezik és szereti az ifjúságot, akkor lehet a tanterv gyenge, a tankönyv fogyatékos, helyét mégis megállja s a siker biztosítva van.*” A pedagógiai tudományok tanáráként a nagy Comenius, Pestalozzi, Herbert tanításait, elveit teszi magáévá. Ezek alapján nyújtja át az ifjúságnak a pedagógia örök igazságait és alakítja világnézetüket. Fejes Áron azt is leírja, hogy milyen volt Nagy Lajos mint tanár, amikor pedagógiai előadásaira készült, amit teológusok és tanítójelöltek előtt tartott, és melynek szem- és fültanúja volt Fejes Áron is: „*...rendszeresen készült penzumait gondosan és tervszerűen kidolgozta, s amint tudományos tapasztalatai bővültek, gazdagodtak, előadásainak vezérfonalát is újra meg újra igazította, javította. Komoly és halk hangon tartott előadásai meggyőzők és szívhez szólóak voltak. Ismereteinek gazdag tárházából bőven juttatott hallgatóinak: lelkének nemes tartalmával mindig felemelőleg hatott tanítványaira.*” [7]

Az erkölcsiség elve már székfoglaló beszédében is vezérlő gondolat. Ebben az erkölcsi nevelés természetszerű útjáról elmélkedik: „*Aki nevelői tisztet akar betölteni, számolnia kell az emberi organizmus testi és szellemi erőivel. (...) És ezen ismeretre támaszkodva, mozdítsd elő az egészséges emberhez egyedül méltó, valódi erkölcsi fejlődést!*” Ennek az elvnek az érvényesülését igazolni láttam a hagyatékban található lélektani jegyzeteiben is.

Népszerűtet és áldozatkészség. Kertész József megállapítása szerint Nagy Lajos a nemzeti erő gyökerét a népoktatásban vélte felfedezni. *A tanítójelöltek személyiségét tehát így kell alakítani, hogy igazi apostolai legyenek népüknek.* (...) Tény, hogy a tanítóképzőben ő mindig magasabb eszményi célokat tartott szem előtt, s azon volt, hogy lelkesedést keltsen bennük hivatásuk és szeretetet pályájuk iránt. [9] Áldozatkészsége – tanári hivatása mellett – főleg vezetői funkcióiban derült ki igazán. Nem állt meg pusztán az iskolai munka szintjén, hanem elvállalta a „vezérséget”, amihez a képzettsége mellett egy belső hivatásra is szüksége volt, valamint önmegtágadásra és népének rajongó szeretetére. Igazgatóként és rektorprofesszorként, nemes egyéniségével, úri magatartásával, buzgóságával ápolta a közszellemet, biztosította a kollégium különböző tanári karainak, ún. „kapcsolatos intézeteinek” (pl. a tanítóképző) összehangolt munkáját. Körültekintő bölcsességgel vezette a Kollégium ügyeit. Megdöbbenéssel veszi tudomásul a Teológia áthelyezését Kolozsvárra (1896), de mint írja: „a bevégzett ténnyel számolni okosság és bölcsesség”. Itt említjük meg, hogy irodalmi munkássága keretében – a már említett székfoglaló értekezésen kívül – elsősorban emlékbeszéde maradt meg, például báró Kemény Gábor egyházkerületi főgondnok felett (1897–98) és rektor-professzori évzáró beszéde (1894–95).

Az alkony és az elmúlás ideje (1907–1914)

Nagy Lajos mindössze hét évet élt teljes nyugdíjazása után (1907). 1914. július 8-án, 76 éves korában ragadta el a halál. Életének utolsó időszakában is mindig érdeklődéssel fordult az iskola haladása és általában a közügyek felé, de idejének nagy részét kedves és kitartó feleségével inkább csendes visszavonultságban töltötték Szentkirály utcai házukban.

Kertész József személyes történettel fejezi be a Nagy Lajosról írt összefoglalóját. „1909. június 8-án Kolozsvárról Enyedre mentünk heten (...) mind pedagógusok. Csak azelőtt pár hónappal alakítottuk meg Kolozsváron az Enyedi Mesterek Társaságát, és ezúttal az Alma Mater felkérésére siettünk”. [9] Fejes Áron a díszteremben megtartott ünnepségen üdvözölte a küldöttséget, akik egy kis „alapítványt” is hoztak magukkal. Ünnepség után meglátogatták volt igazgatójukat, Nagy Lajost Szentkirály utcai lakásában, ahol szépen átgondolt beszéddel üdvözölték, és arról is szóltak, hogy mint kolozsvári enyedik, egy külön kis

világot formáltak maguknak ifjúkori emlékeik megőrzésére és felújítására. Az öreg professzor hitvesével együtt könnyezett, majd egy idő után így válaszolt: „Egész életemben mindig szerény ember voltam, elismerésre, dicsőségre sohasem vágytam, de amikor a volt tanítványok keresnek fel deresedő fejjel, hogy bizonyosságát adják az irántam való nemes érzelmüknek: ezt én a múltam jutalmául veszem, s az ilyen tanítványok szeretetére büszke vagyok.” [9]

Platón híres mondása, jelen dolgozat mottója azért illik tökéletesen Nagy Lajosra, mert – amikor megtalálta tanári önmagát –, akkor mindent megtett, hogy hivatását magas szinten, szeretettel és odaadással gyakorolja.

Irodalom

1. Bakó Béla: Élő történelem. Az erdélyi academicum collegium keletkezése körüli ellentmondások. Nemes János aligazgató emlékére. *Korunk* XXXVI. évfolyam 5. szám. 1977. május, 404–408. p.
2. Bakó Botond (szerkesztő és társszerző): *Áprily-estek*. Emlékkönyv. Dr. Szász Pál Egyesület. Kolozsvár, 2014, Idea és Gloria Kiadó.
3. Bakó Botond: A nagyenyedi tanítóképzés története. In Bakó Botond, Demény Piroska, Józsa Miklós (szerk.): *150 éves a nagyenyedi tanítóképzés. 1853–2003*. Marosvásárhely, 2003, Mentor Kiadó, 1–64. p.
4. Bakó Botond: Eszmények és tapasztalatok. *Magiszter*, tizenkettedik évfolyam, tavasz-nyár. Csíkszereda, 2014, Magister Kiadó.
5. *Bethlen Kollégium értesítői*. Kiadta az Igazgatóság. (Főiskola) 1894–95, 1888–89.
6. *Bethlen Kollégium legújabb története*. Magyarország ezeréves fennállásának ünneplése alkalmából. Kiadta a Főiskolai Elöljáróság. Nagyenyed, 1896, Cirner és Lingner Könyvnyomdája.
7. Fejes Áron: *Nagy Lajos ny. tanítóképző igazgató emlékezete*. Írta és az 1915. május 9-én tartott emlékünnepen felolvasta Fejes Áron tanítóképző-intézeti igazgató. Nagyenyed, 1915. Nagyenyedi Könyvnyomda és Papírárugyár Részvénytársaság.
8. Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok. 1662–1848*. Bukarest, 1979, Kriterion Könyvkiadó.
9. Kertész József: Nagy Lajos. In Kertész József: *Hazajáró lelkek – Nagyenyedi képek*. P. Szathmáry Károly, Váró Ferenc művei és hivatalos iratok és kútforrások nyomán. A szerző kiadása. Budapest, 1929, Pátria Irodalmi Vállalat és Részvénytársaság. 121–129. p.

10. Király László: Gondolatok a gyökerekről. (A Bethlen Kollégium történetéből) In *Kőrösi Csoma Sándor és tudományos műhelyeink*. (Szerk. Gazda József, a szövegeket gondozta Szabó Etelka). Sepsiszentgyörgy, 1999, Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, 10–16 p.
11. Dr. Kubassek János: *A Himalája Magyar Remetéje*. Kőrösi Csoma Sándor életútja, kortörténeti és földrajzi háttérrel. Harmadik átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, 2014, Panoráma.
12. Mészáros István: *A magyar nevelés és iskolatörténet kronológiája 1996–1996*. Budapest, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó.
13. Nagy Lajos: *Lélektani jegyzetek*, 560 sz. (hagyaték).
14. P. Szathmáry Károly: *A Gyulafehérvári – Nagyenyedi Bethlen Főtanoda története*. Nagyenyed, 1968.
15. Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi diákok*. Erdélyi diákok európai egyetemeken (1701–1849). Marosvásárhely, 1998, Mentor Kiadó.
16. Váró Ferenc: *Bethlen Gábor Kollégiuma*. Nagyenyed, 1903.

A Bethlen-kollégium főépülete 1920 körül